

Nicolae Breban

Vinovați fără vină

Vinovăția românească

Editura Ideea Europeană
2015

Colecția: ISTORIA MENTALITĂȚILOR

Coperta colecției: Cristian Negoii

Lector: Aura Christi

Tehnoredactor: Alexandra-Alina Ionescu

Editura Ideea Europeană

OP-22, CP-113, Sector 1, București,

Cod 014780, Romania

Tel/Fax: 4021-2125692; 4021-3106618

E-mail: office@ideeaeuropeana.ro

<https://www.ideeaeuropeana.ro>

Anul apariției: 2015

Ediție Digitală PDF

ISBN 978-606-594-132-8

Copyright © 2015 Ideea Europeană

Această carte în format digital este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc în conformitate cu legile în vigoare.

Cuprins

CAPITOLUL I.....	4
CAPITOLUL II.....	30
CAPITOLUL III	40
CAPITOLUL IV	66

CAPITOLUL I

E dificil dacă nu imposibil de a vorbi despre vinovăția unui grup sau a unei colectivități. Sau a unei națiuni! Colectivitățile și națiunile, mai ales, acceptă de obicei ceea ce le confortează în părerea despre sine, ceea ce le dă curaj de a „continua”, ceea ce le justifică tradiția, văzută în cheie pozitivă, constructivă. Cei care-i aduc aminte de momentele de derută sau de eșec, sunt văzuți ca pesimiști sau chiar ca inamici. Mai ales națiunile „tinere”, încă nu deplin edificate în unitatea deplină a părților constituante și în sânul cărora – cum e cazul tinerei României, stat constituit în mai puțin de un secol! –, în momentele de criză, mai ales, răzbat accente contradictorii, apte, dacă nu de disoluție națională, oricum de șubrețire, de a crea elemente de neîncredere în prezentul și chiar în viitorul colectivității. În plus, cum e cazul la începutul acestui nou mileniu, ceea ce numim globalizare vine să întărească un anumit spirit de neliniște față de viitorul națiunilor europene – cu deosebire în cele considerate drept mici sau marginale. Când vorbim de vinovăția unei colectivități, a unei națiuni – dacă îndrăznim acest lucru, dacă avem dreptul, discutabil totdeauna, de a o face! – facem de fapt un simplu și cam grosolan transfer de la vinovăția individuală la cea de grup; de grup amplu, constituit în timp, care-și recunoaște origini comune și o tradiție care, dincolo de elementele separatoare, oarecum firești, îi conferă mereu un profil unic și distinct față de tot ceea ce o înconjoară. Generațiilor mai tinere, azi, li se pare nu numai firesc ca toți cei care vorbesc limba română să se regăsească pe același, unic, teritoriu și într-o aceeași structură statală, dar, se pare, după moda vremii, nici nu mai fac un prea mare caz de ideea de națiune! Se grăbesc, am zice: se precipită aproape în viitor, într-un fel de *no man's land* în care cu toții vor purta *blue-jeans*, se vor entuziasma la acordurile muzicii folk sau rock, se vor amuza de tot ce va părea „patetic” și, mai ales, pe socoteala întârzițiilor cărora încă li se pare că Eminescu este un poet național și că mai e nevoie de această „marfă”, de poezi și de valori naționale. Sigur, aceste reflexe care țin de o anume modă – mai tiranică, la noi, deoarece întreaga structură românească s-a surpat într-o zonă liberală și anarhică, după decenii de interdicție și false valori! – se vor stinge, se vor nuanța, dar, este tot atât de evident că este aproape imposibil dacă nu ridicol de-a dreptul să explici unui tânăr în ce a constat fervoarea pașoptiștilor, a lui Heliade, a memoran- diștilor ardeleni, a grupului lui Eminescu, care plănuiau un *work-shop* sau un *happening* la mormântul unui domnitor uitat, la Putna!

În calitatea pe care o avem, de autor, de creator de personaje diverse și, se pare, unele memorabile, de ins atent la psihologii și reflexe individuale, putem analiza ceea ce se numește vinovăție, cu diversele-i aspecte și coloraturi, după fire, vârstă, grup social, nivel de cultură sau moment istoric. Travaliul nostru este și a fost totdeauna diferit de cel al unui sociolog, atent mai ales la tenta și valoarea statistică. Pe noi, în calitate de romancier, ne interesează în primul rând reacțiile individuale și atipice, capabile de a „desena” nu numai un profil distinct uman, dar și o dramă.

Dramele individului care au fost, adesea, diferite de cele ale grupului sau colectivității cărora le-au aparținut, în care s-au născut și format. (Un caz aparte îl vor constitui cei care emigrează dintr-o colectivitate într-alta, ceea ce numim exil sau diasporă, caz tot mai frecvent sub dictatură, cei care vor trebui, la o anumită vârstă, să facă uneori eforturi formidabile, nu rareori pe jumătate eșuate, de re-adaptare. Și, adeseori în acest caz, al stră-mutării în alte convenții și tradiții, vinovăția pe care, eventual, o poartă cu ei, va trebui să-și schimbe „semnele” și „conținutul” dacă nu, cum s-a întâmplat cu nu puțini Români care s-au expatriat în Europa, SUA sau Australia, să și-o renege radical sau s-o arunce pe umerii altora, modificând nu puține date ale istoriei colective sau personale! Fuga de vinovăție, reflex, sindrom în care aceștia se vor comporta de altfel nu mult diferit de unii dintre cei care „au rămas” și care nu-și asumă, în nici o circumstanță, vreo participare negativă!...)

De aceea, pentru început, în aceste pagini, vom vorbi de vinovăția persoanei, a individului, atât cât ne permite experiența noastră personală și livrescă. Despre vinovățiile extrem de interesante și pilduitoare, în ochii noștri, ale unor personaje celebre care, nu puține dintre ele, au devenit și modele de comportament pentru unii indivizi, uneori – pentru generații întregi. Romanul modern, cel care după părerea mea începe pe la începutul secolului, cu un Stendhal și Balzac dar și cu mica și geniala povestire a poetului Lermontov *Un erou al timpului nostru* ne propune deja tipologii umane ce se pot înscrie în categoria vinovaților. După al doilea război, critica îi desemna mai ales ca „eroi inutili” sau „oameni de prisos”, iar din această categorie trebuie numit, evident, Turgheniev cu cele două romane ale sale *Un cuib de nobili* și, mai ales, *Părinți și copii* unde apare pentru prima oară într-un mod mai explicit, mai clar, eroul, personajul existențialist, concretizat prin acel cunoscut Bazarov.

Astfel, prin aceste personaje care au făcut să curgă multă cerneală, ideea de vinovăție s-a infiltrat în conștiința contemporanilor acestor scrieri, dar și în aceea a urmașilor, până azi. O idee relativ nouă, față de psihologia și concepțiile medievalității, ca să nu mai vorbim de cei antici, atât cât putem să ne dăm seama din scrierile istorice sau din fragmentele literare rămase. S-ar putea zice că o caracteristică dacă nu chiar un sindrom al omului modern este acest reflex masochist, aptitudinea sau chiar plăcerea de a-și găsi sau căuta o vinovăție sau alta. Evident, creștinismul a ajutat la toate acestea, dar noi, aici, studiem mai ales vinovăția care apare la un individ nu în relație cu păcatul și ceea ce înțelege Biserica prin aceasta, ci, mai ales, sentimentul de vinovăție morală la nivel existențial și față de valorile umanismului, al convențiilor sociale dar și al tradiției unei colectivități sau alteia. Nu ne vom hazarda nici în speculații care țin de întinsul domeniu al eticii, deși vinovăția va fi întotdeauna legată de morală – doar că, și în cazul ei, al moralei, o știm, s-au afirmat nu rareori păreri contradictorii. Și nu ne referim la cele atât de „bătute” și de „abuzate” la noi ca cele ale „moralei burgheze sau proletare”, ci chiar la sursele moralei pe care, de exemplu, școala engleză le consideră a fi bună-starea individului și a societății, prezervarea comunității și a idealurilor ei, în consonanță și cu preceptele grecești și romane; Romanii care au și codificat dreptul civil și roman; în timp ce Nietzsche, în modernitate, afirmă în *Genealogia moralei* alte surse și anume, paradoxal pentru o întregă tradiție filosofică și de bun simț, dreptul celui puternic ca fiind la baza, la originea binelui și răului.

Dacă vorbim de ideea de vinovăție, apărută relativ târziu în conștiința europeană, trebuie să observăm că ideea de libertate ea însăși este de dată oarecum recentă; ea s-a impus și s-a răspândit ca un fum dens sau ca o flacără abea după izbucnirea revoluției franceze și e semnificativă anecdota care ne povestește cum înțeleptul nordic, revoluționarul tuturor sistemelor filosofice până la el, Immanuel Kant, ins ce-și împărția riguros timpul și ziua, a refuzat să-și facă plimbarea zilnică care era unul din ritualurile sale fixe în ziua în care a aflat de revoluția de la '89. La fel, și concepția noastră despre

tiranie este de dată oarecum recentă; până la acel formidabil '89 francez, nu se punea în discuție puterea absolută și divină a familiilor regale europene și a Bisericii, dar, odată cu începutul secolului XIX francez, mai ales, o nouă clasă sau pătură își revendica dreptul de a accede la posturi importante în stat, armată și administrație, iar titanii romanului francez, un Balzac și Zola, mai ales, au susținut, descris și impus această nouă forță socială care urca, schimbând nu numai ierarhiile, dar și psihologia. Și odată cu ea, a apărut un element total nou pe „altarul” valorilor – banul!

Și ascultarea, supunerea omului de rând, a cetățeanului, față de putere odată schimbată formula ei, a puterii, s-a nuanțat la rândul-i: ea nu mai era incondițională și începea să devină tot mai mult un fel de contract în care, ca într-un efectiv contract comercial, cedările trebuiau să se facă de ambele părți. Banul, contractul, „de-sacralizarea puterii” au adus „pe culoarele puterii mase uriașe de indivizi”, cum spune Nietzsche, pe acei *tschandola*, „intușabili” care, secole multe la rând, viețuiau în subsolul social. Iar libertatea, dintr-un deziderat îndrăzneț și revoluționar – preconizat mai ales de tineri, de unii tineri, dintre acei care, din eternitate și în eternitate!, se vor naște în sânge cu fermentul contestației, al negării ordinii sociale odată stabilite și, în „ultima vreme”, în ultimele secole, și cu visul unei alte lumi, mai bune, mai echitabile! – a devenit un drept inalienabil. Aproape o religie! Și, în numele acestei libertăți, fructul ultimelor secole și al unor utopiști sociali și gânditori, au apărut și ideologii care, sprijinindu-se pe acest concept, au instalat o „nouă ordine socială”, care se baza exact pe contrariul ideii de libertate: o nouă autocrație, o altă tiranie, uneori mai barbară decât cea învinsă și dărâmată odată cu zidurile Bastiliei.

Iar aceste noi autocrații – roșii sau negre! – au provocat în indivizii pe care-i conduceau și oprimbau și ideea de vinovăție: a celui ce exersa puterea, care de data aceasta nu se mai revendica de la divinitate sau de la ampla, prestigioasă și apăsătoare tradiție, ci de la „merit”! Dar... însăși ideea, noțiunea de merit, ca și cea de libertate, în cele două sisteme opresive, nazist sau comunist au fost pervertite; *merit* în comunismul asiatic sau cel european însemna nu ceea ce e definit ca atare în orice dicționar, ci, în mod paradoxal și grotesc, cam ce însemna el, acest cuvânt, în autocrația feudală: cel ce aparținea păturii dominante! Iar la naștiți, „merit” trebuia să însemne nici mai mult-nici mai puțin decât *sângele* – din nou, o re-cădere în criteriul de fier al aristocrației, odată învinse și evacuate din istorie!

„Binele” însuși devenise, dându-i încă o dată dreptate lui Nietzsche – actul și actele care veneau „de sus”, de la cei care se instalaseră „pentru o mie de ani” la putere. De la cei de „jos”, deși se afirma contrariul, nu putea precede nici un principiu, iar cei care, ca și în medievalitatea timpurie europeană, erau „stampilați” drept „dușmani” – deci „ne-curați” –, de la aceștia nu putea proveni decât „răul”, principiul și principiile destrucției „diavolești” și, într-adevăr, nu de puține ori, burghezul, chiaburul sau capitalistul occidental era caricat în forme satanice. Sau evreul și chiar străinul, la hitleriști!

Astfel, deși părem îmbibați de ideile și principiile progresului – progresul, care a devenit, și el, aproape o religie! – după cum ușor se poate observa, re-cădem în forme și tipare revoluate sociale și ideatice de parcă omului social i-au secăt puterile fanteziei, capacitatea de a imagina cu adevărat noi forme de organizare a societății. Ideea însăși a ameliorabilității sociale și individuale se pare că a fost, cel puțin în secolul trecut, compromisă grav; chiar și în domeniul tehnic – domeniul cel mai performant și arogant al ultimului secol! – au apărut factori și indici care-i semnalizează limitele și chiar o tot mai acută, mai prezentă nocivitate – vezi poluarea ce atrage încălzirea climatului, deșeurile nucleare și o robotizare care exclude tot mai mult legiuni întregi de inși, în putere și bine pregătiți din circuitul muncii dar și din cel social, cu grave rezultate în ce privește susținerea demnității personale și a echilibrului psihic.

Sau... poate au dreptate cei care vorbesc, în istorie, nu de progres, de spirale ascendente, ci de cicluri care se repetă la anumite, mari intervale, în forme abea schimbate și, cum o demonstrează Herbert Spengler, putem vorbi de o feudalitate a sclavagismului sau de un sclavagism al capitalismului! Dar... vinovăția pe care noi, locuitorii secolului XX, am simțit-o și trăit-o, această vinovăție pare cu adevărat nouă, „originală” în istoria sentimentelor umane și sociale. Grecii o trăiau doar în ce privește abaterea de la legile aspre și esențiale ale *polysului*, ale cetății; cei care nu le respectau erau alungați în acele exiluri care, pentru ei, însemnau pedepse capitale, mai grave decât moartea; în secolul trecut, pentru noi exilul însemna, pe dos, salvarea, iar condamnații erau cei care rămâneau în noile lagăre, edificate cum o spuneam, în numele ideii de dreptate și libertate socială!

Dar, cum spuneam mai sus, a fost și este un mare, aproape un imposibil salt de la starea de vinovăție personală, individuală, la cea de grup sau a colectivității. Și o vedem, acum, după căderea, surparea formidabilă a celor două sisteme opresive – care au fabricat în cantități uriașe acest sentiment al vinovăției, indiferent în ce formă! –, toate încercările de a înțelege, toate generalizările asupra comportamentului a zeci și zeci de milioane de inși sub noile dictaturi rămân undeva la jumătate de drum. Iată, ca exemplu, miile de pagini care se cheltuiesc pentru a explica nu atât nazismul german, ci etiologia sa și, mai ales, capacitatea indeniabilă a acestuia de a prinde, în anii de dinaintea puterii dar și după, mii și mii de aderențe entuziaste ce veneau din toate straturile populației și la toate vârstele. Ca și comunismul care nu s-a bazat numai pe poliție, pe un sistem de coercițiune. Chiar și dictatorul nostru și chiar și în ultimul său deceniu, când frazele, sloganurile sale, ca și nivelul de trai și repartitia bunurilor erau grav afectate și pervertite, când „minciuna se așezase confortabil cu regele la masă!”, puterea tiranului nu se baza în întregime doar pe poliție și pe acele mii sau câteva sute de mii care se înfruptau din firimiturile puterii. Așa cum e adevărat că nu toți, azi, ne simțim vinovați de coșmarul social pe care l-am traversat și în care unii, nu puțini și nu rareori, cei mai buni, și-au lăsat oasele! Instinctul de conservare ia forme felurite și insidioase, în funcție de moment și de condiții obiective, dar și în funcție de propria fire ca și de genealogie. Și eu cred că dacă s-ar putea face o „statistică” a vinovăției în țările care au suferit cele două sisteme atroce de opresiune, până la crimă și anti-umanism declarat, am avea surpriza să constatăm că tocmai cei care au opus cea mai mică rezistență noilor stăpâni se vor simți cei mai puțin culpabili. Sau, ceea ce în fond e același lucru, vor da vina pe *alții* sau pe *altele* – adică pe istorie, geografie sau, de-a dreptul, pe absurdul existenței.

Interesant e faptul că acest sentiment al vinovăției, comuniștii și naziștii par a-l fi preluat din textele creștine, ei, dușmanii declarați ai oricărui tip de religie; cu excepția, desigur, a „religiei proprii ideologiei” care, redusă la numitorul cel mai simplu, mai barbar în expresie, se poate formula ca dreptul – și chiar obligația! – de a ucide în numele unei idei! E adevărat că noii revoluționari au comutat vinovăția adamică în cea de clasă sau de rasă, dar... principiul a rămas, într-un fel același: vinovăția este fatală, nimic și nimeni nu te poate absolvi de ea, fatală în sensul cel mai adânc și, astfel, e negată întreaga învățătură a epocii moderne, post-darwiniste, după care omul, chiar și omul social, ca orice ființă, este rodul ambientului, depinde și e format de condițiile social-istorice. Încă o recădere într-un mod de a gândi și de a acționa după un principiu revolut și, cum spuneam, interesantă nu e atât aroganța, reacționarismul sub forma noului! a celor care-l stipulau, cât ciudatul entuziasm al maselor pentru aceste idei ce păreau condamnate odată pentru totdeauna de progresul social și de civilizație. Eugen Ionescu a încercat să explice această masivă aderență a maselor la hitlerism ca o formă a unui efect de hipnoză și m-a mirat întotdeauna felul acesta cam grosolan de simplificare a unui proces atât de vast și de eficient, sursă a milioane de destine contorsionate și de catastrofe, din partea unui creator de prim rang care a demonstrat, în unele din capodoperele sale, o capacitate de analiză extrem de fină, de profundă, a reacțiilor umane!

Dreptul de a ucide în numele unei idei!

Iată contrazis un principiu fundamental etic ce derivă din milenarele table ale lui Moise și pe care Europa l-a respectat cu sfințenie. E adevărat, abateri au fost și aici: era permis, ba chiar lăudabil, să ucizi în numele colectivității, al cetății, al Stăpânului feudal, al bisericii sau al națiunii! Dar noua lozincă, formulată ca atare într-un roman al scriitorului rus Dostoievski, *Crimă și pedeapsă*, aduce cu adevărat marea noutate: și anume, cuvântul *idee*! Nu *polysul* sau cetatea feudală, națiunea sau religia, ci... ideea! Iată la ce rang a fost ridicată ideea de un tinerel anarhic și dezordonat, Raskolnikov care, îmbibat, fanatizat de exemplul Napoleonian, decide într-un articolaj pe care-l publică în ziar – deci în forme articulate, noționale și nu metaforice! – că fiecare are dreptul de a-și croi un destin, iar crima poate servi la aceasta! Fanatizat de viața și cariera nemaipomenită a acestui fiu al unui modest avocat din insula Corsica, locotenent de artilerie care a profitat cu dârzenie și geniu de valorile post-revoluționare și de confuzia Directoratului aflat în război cu aproape întreaga Europă monarhică, pentru a urca cele mai înalte trepte ale armatei și statului și apoi, dintr-o ambiție nemăsurată și dovedind calități militare și intelectuale de vârf, a întors toate ideile revoluției pe care s-a bazat ascensiunea sa fulgurantă contra ei, instaurând încă o dată monarhia! Spre scandalul vechilor revoluționari din Franța și din toată Europa și chiar spre scandalul caselor domnitoare europene, deoarece era un nou tip de monarhie, care decurgea nu din sânge și tradiție, ci din merit – și care a inflammat, cum se știe, generații întregi de tineri de la începuturile secolului al XIX-lea.

Două personaje românești au fost profund stigmatizate de cariera locotenentului de artilerie devenit împărat și stăpân al Europei: Julien Sorel din romanul *Roșu și negru* și Raskolnikov. Primul este îmbibat și el de ambiție socială și ajunge la crimă – trăgând cu pistolul în fosta sa iubită și metresă, dna de Renal, deoarece aceasta îndrăznise, în actul spovedaniei, să-i „picteze” un alt chip decât cel pe care îl arăta el societății înalte în care se strecurase. Iar studentul rus, cum știm, a început cu un act criminal, încurajat de exemplul lui Napoleon care, însărcinat de Directoriat, a ajuns să tragă cu tunul, la Toulon, în foștii revoluționari, schițând vrând-nevrând un act ce se va încadra în teoria amoralității, edificată cu câteva decenii mai târziu de un ciudat și original filosof vagant pe nume Friedrich Nietzsche. Pentru ambii tineri – care, la o privire calmă, superficială, prezintă indici clari de paranoia! – Napoleon reprezenta simbolul nu numai al reușitei sociale extraordinare, dar și o cheie miraculoasă în accederea oricui spre orice, dărâmarea tuturor barierelor care închideau rigid calea meritului pentru cei care nu avuseseră norocul de a se naște în clasa suprapusă. Cu condiția de a avea o voință fermă și... de a păși decis peste milenara interdicție a uciderii unui congener, în vreme de pace și în numele unui ideal privat, personal! Am putea numi această pornire maladivă a celor doi ca o foame, o nerăbdare de destin, nebunia agresivă de a trece peste, de a da la o parte unul din preceptele cele mai adânc încrustate în psihologia și subconștientul oamenilor în istorie.

Spre deosebire de Stendhal, autorul rus îl pune pe eroul său să articuleze, să definească acest principiu al unei permisivități totale ce, în cazul lui Raskolnikov, frizează, evident, nebunia, numai că... *ideea* expusă și argumentată de acesta a devenit, în nici o jumătate de secol, principiu fundamental a două enorme structuri sociale, aflate ambele la mii de kilometri distanță, dar în interiorul aceleiași Europe ce se pretinde a fi leagănul bunului simț și al civilizației. Și, cum o spuneam, nu atât faptul că doi „nebuni” abili și tenace – Lenin și Hitler! – au îndrăznit să propage și apoi să aplice acest principiu este în sine stupefiant, ci baza, adeseori entuziasmată, de mase, care i-a susținut decenii, pe ei și pe acoliții lor și incapacitatea forțelor națiunii – cea Rusă sau Germană, state aflate la un nivel înalt de cultură! – ne umple, azi, de mirare și conferă acestor două sisteme enorm criminale, dincolo de pecetea unei infamii, și o anume aură de mister.

Oare, omul de azi, europeanul, în ciuda atâtor invenții și a descoperirii unor legi esențiale ale naturii și universului, a rămas un primitiv în ceea ce numim dimensiunea morală? Creștinismul, această uriașă instituție milenară a Europei și-a trăit astfel, prin victoria de decenii a acestor două

structuri criminale, dacă nu eșecul, oricum un bilanț amar al practicii și propovăduirii seculare. Sau... firea umană este incapabilă de ameliorare morală în ciuda civilizației atinse, a mentalităților superioare umane, iar cultura, chiar și marea cultură, ca și Biserica, sunt și au fost total neputincioase în fața acestor porniri, organizate și bestiale. E cunoscută scena de film în care un ofițer ss, după ce interpretează excelent un menuet de Mozart, se ridică și ordonă „Foc!” unui pluton care trage în femei și bătrâni, în civili. O scenă absolut simbolică pentru unul dintre cele mai grotești acte ale umanității – „armonia diavolească” se poate spune, între vârful artei umane și pornirea spre crimă – crima de grup, colectivă, executată cu sânge rece, ba am putea spune chiar crima efectuată cu satisfacție „superioară” deoarece este nu numai ordonată de sus, dar... corespunde unui principiu! Unei idei! Ce mai înseamnă aceste două noțiuni, pe care le moștenim de la Greci și care fundamentează două milenii de organizare și înaintare ideatică a omului?! Oare, să fi avut într-atât dreptate – una monstruoasă, e adevărat! – micul om, fiu de preot, filosof fără catedră și studenți, cu cărți inflamate pe care le tipărea pe banii lui, cărți și idei respinse de universitari indignați, ce nu se vindeau, nu aveau public și în care se anunța nu numai supra-omul dar și această transgresare a moralei de veacuri – amoralitatea?! Ce este, de fapt, *dincolo de bine și de rău*!?

Revenind la eroii noștri de roman, observăm că sentimentul de vinovăție apare doar la unul dintre ei, la Raskolnikov, pe care o prostituată, Sonia, îl convinge să se prostorneze în piața publică, să bată cu fruntea caldarâmul și să-și ceară iertare, în numele credinței în Iisus. Celălalt, Julien Sorel, va fi executat, nu-i așa, după verdictul unui tribunal pe care acesta îl consideră doar un instrument al puterii, al noii clase burgheze! și moare oarecum triumfător, convins că dreptatea se afla de partea lui. Și, dacă la Raskolnikov întâlnim pentru prima oară afirmată explicit teoria amoralității – și pentru mine e absolut fantastică coincidența care face ca un altul, un filosof aflat la câteva mii de kilometri distanță, rod al unei culturi și civilizații diferite, dar cam în același timp, să afirme aceași idee; e adevărat că Nietzsche îl citea pe Dostoievski, în traducere franceză, și profesorul și filosoful Ion Ianoși – un erudit în problema literaturii ruse, și nu numai! – mă convinge că filosoful neamț a avut acces și la *Crimă și pedeapsă*! –, la eroul stendhalian trăim superbia criminalului care nu se supune legilor moralei și bunului simț, murind cu zâmbetul insolent pe buze, fiind convins că dreptatea e de partea sa. Așa cum, cu vreun secol după apariția acestui roman incendiar, vor muri cu zâmbetul pe buze, respingând morala burgheză, nu puțini fanatizați naziști și comuniști.

Pentru acest motive – și pentru aceste motive! – cele două personaje scornite de mintea unor scriitori mai mult sau mai puțin marginali, nu pot fi, vai, expediate în categoria paranoizilor sociali, a egocentricilor dezaxați; ei nu sunt numai eroi ai unor romane exemplare care, fiecare la rândul său, în cultura sa dar și în cea europeană, vor face ceea ce se cheamă *școală* – un autor, un artist sau o lucrare care fac școală în timp, se numesc genii și geniale! –, nu, aceștia, vrem sau nu, au devenit modele pentru secolul ce urma! Modele de comportament și modele psihologice, deși, e adevărat, nici unul din cele două sisteme, care, fiecare, a trecut cu brutalitate și cu zâmbetul triumfător pe buze peste preceptul biblic care interzice omuciderea, nu s-a revendicat de la ele. Doar hitlerismul, printr-un proces abuziv și în fapt calomnios, a pervertit ideile nietzscheene pentru a-și ridica o platformă ideologică. Deoarece, e adevărat, originalitatea acestor două dictaturi care le deosebește radical de aproape toate dictaturile din istorie a fost, cum se zice, baza ideologică a puterii absolute și discreționare. Și iarăși ne vedem confrunțați cu acest instrument care până în zorii secolului trecut era apanajul micului și singuratecului intelectual sau scrib, retras în incinta unei școli, mânăstiri sau cabinet – Ideea!

Există o frază în Hegel care nu numai că certifică încă o dată poziția sa idealistă față de relația subiect-obiect sau față de originea materiei, dar ne arată convingerea adâncă a filosofului în forța

ideii:

Ist einmal der Begriff realisiert, hält die Realität nicht aus. Odată formulat conceptul – *der Begriff* – realitatea nu-i rezistă – îl urmează!

Oare micul articolaș al studentului anarhist, Raskolnikov, publicat într-o foaie locală – și în urma citirii căruia, e drept, polițistul Porfiri Petrovici își formează prima suspiciune! – să fi fost, pentru istoria Rusiei țariste și pentru întreaga Europă a secolului XX, această anunțată formulare, articulare, exprimare a noului concept care permitea și instiga uciderea în numele unei idei?!... Să fie oare atât de puternic, de distrugător, Cuvântul și azi, în epoca zborului la mii de kilometri înălțime, a descifrării impresionante a legilor materiei și infra-materiei, la dominarea naturii și, în aparență, și a instinctelor bestiale prin elaborarea unei științe și culturi de înalt nivel?!... „La început era Cuvântul” se anunță în Evanghelia după Ioan, prima frază în care apostolul trădează faptul că posedă arta silogismului grec – o influență, probabil, a apostolului Pavel! –, Cuvântul pe care Grecii îl numeau *logos* și care însemna și *știință* și *gândire*. Și, după două milenii de progres tehnic și științific, încă o dată cuvântul, logosul, ideea, să se afle la începutul dacă nu a unei „noi ordini” sau a unei „noi lumi”, oricum, la începutul și la baza rațională, înalt justificativă a unor acte comise nu de un om sau altul, aflat în rătăcirea ambițiilor și instinctelor sale, ci a unor grupuri și mari colectivități în mijlocul continentului unde s-au născut și format ceea ce numim însemnele umanului și ale umanității?!...

Iar semnificativ la cele două personaje-model pe care le-am analizat în treacăt mai sus, nu este numai această superbie maniacală de a transgresa una din majorele interdicții morale ale umanității, dar și reacția lor *după*: insolența, calmul neabătut al lui Julien Sorel, chiar și în fața plutonului de execuție, și sentimentul de vinovăție ce tresare la studentul rus, indus de Sonia, dar și de presiunea sau de marele model al creștinismului pravoslavnic. Într-o scriere de-a mea de tinerețe afirmam că Raskolnikov însuși se clatină, după ce îndrăznește să calce pe urmele sau în siajul vulturului napoleonian, ne-suportând de fapt noua idee, pe care el însuși o formulează explicit și în numele căreia trece la acțiune. Interesant e faptul că o regăsesc, aceeași idee, în formula ei un pic cam exaltat, cam aventurist formulată și de hiper-sensibilul și diafanul poet Rainer Maria Rilke, unul din monștrii poeziei moderne, într-o scrisoare către soția sa, Clara: „...ca și un Raskolnikov, el [Malte – n.ed.] a rămas la jumătatea drumului, epuizat de actul său, încetându-și acțiunea în chiar momentul când ea ar fi trebuit să înceapă, în așa fel încât noua, proaspăta sa libertate s-a întors contra sa!...” Interesant e faptul că Rilke numește starea lui Raskolnikov după crimă „proaspăta sa libertate!”. Iată o altă distorsiune a noțiunii de libertate!

2

Titlul volumului de față pleacă de la ceea ce numesc eu „metafora lui Mitia”, referindu-mă la un alt erou al lui Dostoievski, Dmitri sau Mitia Karamazov.

La începutul uriașului roman, un mic boier de provincie, Fiodor Pavlovici Karamazov, merge împreună cu cei trei fii ai săi, Mitia, Ivan și Alioșa, așa cum era obiceiul în Rusia secolului XIX, să-i prezinte unui vestit, prin sfințenia sa, stareț al unei mânăstiri învecinate, Zosima. Alioșa, cel mai tânăr, este o fire blândă iubindu-și fanatic frații, cu aplecări religioase, monahice; Ivan, student, minte scăpărătoare, are profilul genialoid al nu puținor eroi ai marii proze ruse de la sfârșitul secolului, iar Mitia, ofițer, este deja cunoscut prin „deboșa” sa, ducând o viață dezordonată, între femei de ocazie, băutură excesivă și e în veșnică ceartă cu tatăl său, de la care pretinde bani.

Or, în timpul acestei prezentări a fiilor și după un monolog al tatălui, sclipitor și cinic, cei de

față asistă la o scenă neașteptată: Zosima, un monah respectat de toți și cu o bine stabilită aură de sfânt în viață, fără o vorbă, fără un gest pregătitor, se prosternează la picioarele ofițerului Mitia, într-un gest de umilință și compasiune extremă. Singura explicație pe care o dă celor de față, uimiți – o explicație ce vine abea mult după act și nu e foarte clară! –, este că gestul arată, presimte, o mare suferință ulterioară prin care va trece nepăsătorul ofițer! Interpretarea care se dă de obicei de exegeți acestei scene este că prosternarea lui Zosima e profetică, în sensul că, intuind suferința prin care va trece năbădăiosul Mitia, aceasta chiar îi va deschide o cale, o șansă spre mântuire. Noi știm, apoi, citind romanul, că Mitia va fi acuzat de asasinarea tatălui său și, în final, va fi trimis în Siberia, să ispășească, unde va fi însoțit de Grușenca, o ființă ușuratecă în compania căreia este surprins de un întreg complet de judecată, în plin chef, în satul Mocroie. Aflăm apoi cine este adevăratul vinovat, Smerdiakov, fiul nelegitim al bătrânului Fiodor Pavlovici, care se sinucide.

Interpretarea cunoscută a actului surprinzător, foarte „rusesc”, al starețului, fără să o contest, pe mine nu mă satisface. Da, e adevărat, gestul monahului a fost profetic, peste jovialul și turbulentul ofițer urma să se abată o mare nenorocire, acuza unei crime, cea mai gravă, paricidul, de care nu era vinovat, deși indici serioși pledau în defavoarea sa, dar... în final, se mai întâmplă un fapt, mărunț pentru un cititor ocazional, dar pentru mine, el, acest detaliu, a prins o maximă importanță; și anume, Mitia, deși profund nevinovat, în ciuda comportamentului și a amenințărilor proferate, spre deosebire de un Julien Sorel, citat mai sus și care nu-și recunoaște vina deși acceptă crima, faptul că a tras asupra fostei sale iubite, Mitia, deși curat și incapabil de a ucide, acceptă fără murmur sentința și trimiterea în Siberia, ce echivala cu o moarte civilă. Mai mult – acceptă, își *asumă* vina niciodată comisă! Și, în fapt, cred eu, acesta e semnul profund al prosternării lui Zosima: nu atât suferința care-l aștepta pe un condamnat la Siberia, prilej, poate, pentru o re-apropiere de credință, ci... *asumarea unei vini niciodată comise* indică – pentru ochii și simțirea unui iluminat profet, arată mai mult decât o convertire; indică *sfințenia* și nu trebuie să căutăm prea departe exemplul, pilda sau simbolul înalt christic, al Celui care ia asupra-și toate păcatele lumii!...

Pasiunile, suferința lui Iisus nu sunt pilduitoare și înalt expresive prin aceea că un nevinovat este acuzat și pedepsit pe nedrept, ci prin aceea că un om, o victimă a unui tribunal partizan, se oferă să expieze pentru toți, asumându-și vina și păcatele mulțimii, ale tuturor celor care nu au sau nu au avut puterea și harul de a-și recunoaște și de a-și ispăși păcatele. „Eu sunt mielul lui Dumnezeu, *agnus Dei*, cel care am venit să ispășesc păcatele lumii!...”

Presimțirea lucidă și halucinantă a starețului Zosima că individul ordinar și inconștient din fața sa, cunoscut ca insolent și stricător de moravuri, va avea puterea de a accepta, cu seninătate, aproape cu voioșie, și de a ispăși crima altuia, ni-l arată pe acest monah ca pe unul din acei rari oameni care, dincolo de toate, mai cred posibilă sfințenia, capacitatea cuiva de a porni pe acest drum! Deoarece, încă o dată după părerea mea, nu Zosima, care are, în viață încă, faima unui sfânt și după moartea sa toată lumea, călugării mănăstirii și Alioșa așteaptă prima dovadă, primul semn – inalterarea cadavrului! –, ci... Mitia se pare că este ales pentru a merge pe această cale, a sfințeniei! Iar actul de prosternare a călugărului, înainte de a fi cel al unei adânci compasiuni și înțelegeri, va fi actul de profundă umilință a cuiva care recunoaște în *altul*, înainte ca acesta să devină lucid de destinul său, pe unul din acei rari și „ciudați” indivizi, numiți și sfinți, care se ridică deasupra justiției umane, care-și uită sau disprețuiesc egoismul funciar și se dedică altora, poate tuturor! Care înțeleg altfel rosturile și cauzalitățile lumii noastre și găsesc în ei, fără oboseală, energia, forța de a dărui, aproape fără alegere, așa cum un vas ciudat se umple de lichid și se revarsă mereu, deși nu i se observă și nu i se cunoaște nici o sursă vizibilă!

Înțelegând în acest fel actul ciudat al lui Zosima, am îndrăznit, în ani lungi de meditații și, cum se spune, de lupte cu mine însumi!, să extrapolez această pildă romanescă, acest act epic într-o metaforă largă, aplicabilă vremii noastre: vinovăția fără vină! Care, nu-i așa, devine înalt exemplară dacă, inspirându-se din forța și iluminarea lui Zosima dar și a lui Mitia!, se aplică acelor indivizi și chiar acelor comunități umane care, în loc să discute la nesfârșit sau să producă dovezi și argumente ale nevinovăției de care-i acuză timpul, istoria și propriile lor acte, își asumă vina, nu ca un semn de slăbiciune sau abilitate socială, ci ca un semn al unei alte forțe, al *puterii celeilalte!* Cea care depășește și supraviețuiește dreptății sau adevărului imediat și acceptat de aproape toți, cel dincolo de rațiunea convingătoare și imediată.

Și, înainte de a aplica această metaforă propriului meu popor, am încercat să înțeleg și chiar să trăiesc drama strămoșilor mei pe linie maternă, nu numai pentru faptul că în vinele mele curge același sânge ca cel al Mamei mele, dar și pentru faptul că Nemții, poporul German au trăit o tragedie extremă – dacă putem să adăugăm unui substantiv care el însuși este un concept, un adjectiv. Și, într-adevăr, la mai bine de o jumătate de secol după terminarea celui de-al doilea război mondial, după ce Germania s-a prăvălit într-o hecatombă wagneriană de crime, jertfe și acte ce depășesc orice orizont moral, răspunsul multora la propria lor suferință și eroare a fost și este încă discutabil. Iar noi, Românii, care am trăit o suferință comparabilă – la o scară mai redusă, e drept, proporțională cu mijloacele și geniul nostru! – vom înțelege cu adevărat coșmarul social pe care l-am străbătut, punându-l alături, comparându-l, cu calm și reală energie morală, cu un model amplu, cu o istorie mai mult sau mai puțin asemănătoare și, indiscutabil, conectată la multe sute de mii de volți, „superioară”! O istorie, drama, tragedia germană care nu se înscrie numai în istoria zbuciumată a unui popor, dar și în istoria universală, planetară, a timpului nostru. Or, nu numai că cei care nu-și înțeleg trecutul riscă de a-l re-întâlni, de a-l retrăi!... , dar marile furtuni, catastrofe ale istoriei ne sunt „trimise” nu numai ca un semn al limitei sau al potențelor negative ale omului trăitor în colectivități mari umane, ci și ca o cheie posibilă a înțelegerii atâtor fenomene disparate și contradictorii care ne asaltează dintotdeauna și pentru care, noi, oamenii de azi, înarmați cu psihologia noastră raționalistă, sceptică, materialistă, nu mai avem ajutoarele miraculoase de altădată – Zeii sau profeții!

Unul din aspectele scandaloase ale societății germane, după al doilea război, țară tăiată în două de armatele de ocupație și supusă unei aspre proceduri de denazificare, a fost faptul că foarte mulți Nemți refuzau să-și asume postura de vinovați de excesele și crimele comise de guvernul hitlerist, motivând că nu știau de acestea! Nu s-a putut niciodată controla cu exactitate cât anume știe și era informat fiecare cetățean al unui stat de vreo 80 de milioane de locuitori, în care presa și mijloacele de informație nu numai că erau strict controlate, dar și abundau în false informații – și noi, noi Românii știm foarte bine aceasta, pe proprie piele! –, dar bănuiala a persistat și persistă și acum, azi, când marea majoritate dintre cei care au fost martori și actorii nazismului nu mai sunt!, că mulți dintre cei care pretextează ignoranța, în special în ce privește existența și amploarea lagărelor de exterminare! – au știut! Și, încă o dată, noi, Românii, știm că anumite lucruri, într-un sistem închis și totalitar, se află nu prin ceea ce nimim mass-media, ci... *de bouche à l'oreille*, cum zice franțuzul, prin zvonuri!

Dar, când vorbim de vinovăția unei colectivități sau de vinovăția fiecărui cetățean în parte a acestei colectivități, care a trăit un timp lung într-o situație extraordinară ce sparge toate normele umane și ale istoriei, trebuie să ne înarmăm cu unele calități care se cer istoricului onest: calm al cercetării, onestitate, răbdare și o clară ridicare deasupra propriilor opinii și sentimente! Iar, pentru a înțelege cu adevărat ceea ce s-a întâmplat!, trebuie studiate în profunzime toate izvoarele, dintr-o parte, ca și din cealaltă, să aplicăm acel *audiatur et altera pars* și, dacă se poate, să ne suspectăm chiar și pe noi înșine de a nu fi ajuns, cu adevărat, la capătul unei concluzii cu adevărat plene, obiective,

rezistente în timp. Deoarece se întâmplă un „lucru comic” pentru unele spirite superficiale, chiar cei care au trăit o realitate, un eveniment extraordinar, adeseori nu-l înțeleg sau nu pot să-l exprime în termeni cât de cât obiectivi și acest lucru se explică și prin faptul că acești martori au fost și eroi, actanți, chiar dacă numai accidental sau marginal. Și astfel se face că noi, cei care am trăit o astfel de experiență socială de coșmar din interiorul ei aflăm unele lucruri, adesea, chiar unele idei esențiale, de la inși din afară, ce au acces doar la documente și mărturisiri. De altfel și istoria, marea istorie este adesea scrisă de inși care au trăit după evenimente și poate chiar și acest lucru i-a ajutat să-și păstreze dreapta cumpănă în judecarea faptelor.

Pentru a fi și *advocatus diaboli*, adică pentru a privi prin ocheanul celor care au declarat în Germania *post-bellum* că n-au știut, vreau aici să aduc observația unui comentator francez care, studiind sistemul în Franța ocupată, ca și răspunderea ce revenea acelor francezi, din administrație sau poliție – numită de la Vichy! –, a observat abilitatea formidabilă cu care funcționa acest sistem; în operația de a aresta, de exemplu, a Evreilor, cetățeni francezi care urmau să fie trimiși în lagăre, nu același individ și nici aceeași instituție nu făcea, nu îndeplinea toate operațiile: astfel, unii recoltau datele, denunțurile etc., alții, organe mărunte operative se transportau pe teren și arestau și încartiruiuau victimele, alții, apoi, îi transportau la gară și alții, în sfârșit, se însărcinau cu transportul și supravegherea acestora. Și, acolo, în lagăre, această atomizare a operațiilor se continua, de data aceasta cu ceferiști, paznici, funcționari și ofițeri germani, iar grotescul făcea ca ultimul segment al genocidului să fie executat de acei inși din *sonderkommando*, inși condamnați și executați până la urmă, care îndeplineau ei înșiși îngrozitoarea, inumană muncă de a evacua cuptoarele și locurile de gazare, de a transporta și îngropa trupurile!

Aceasta fărâmițare, atomizare a sarcinilor, care, în mare, este teribilă, inumană, astfel dispersată pe indivizi și oficii diferite corespunde de altfel și poartă marca timpului nostru modern și se numește *birocratizare*; un substantiv vast și fără de care nu este și nu a fost posibil, chiar și în timpuri normale, de a gera și administra, de a organiza și conduce mase mari de indivizi, concentrați tot mai mult, în ultimul secol și azi în megapolisuri. Iar, în vremuri teribile, extraordinare, cum au fost cele două sisteme de care ne ocupăm, nu s-ar fi putut ajunge la crimele contra umanității, la genocidul perpetrat în Rusia bolșevică sau Germania hitleristă, fără cel puțin două date esențiale: o tehnică de vârf, în comunicații, transport și artă militară și această dispersare a funcțiilor și responsabilităților de care vorbeam mai sus. Nu o spunem pentru a scuza răspunderea celor care au fost martori sau măcar contemporani acelor vremuri și acte teribile, ci pentru a înțelege cu adevărat nu numai ce s-a întâmplat ci și cum de a fost totul – posibil! Și atunci, parțial, măcar și pentru fiecare caz în parte, e verosimilă și ignoranța unora, sinceritatea lor, refuzul lor de a prelua întreaga vină. Am avut de-a face, să nu uităm, cu fapte unice, de neconceput în istoria lungă a umanității – și care nici nu ar fi fost posibile, cum o spuneam, în absența acelei tehnici de vârf ca și a aglomerării de mase umane de care au profitat dictatorii noștri contemporani! – fapte neverosimile pe care cineva care nu se afla direct în interiorul operației, mai bine zis al operațiilor!, cu greu le putea admite. Exemplară este și neîncrederea forurilor evreiești internaționale în fața nu numai a zvonurilor, dar și a unor mărturii care veneau din Germania închisă și care, mai ales după congresul de la Wansee, trecuse la exterminarea organizată și în masă a Evreilor, nu numai de pe teritoriul german, ci și de pe cel european. Și, într-adevăr, se pare că abea după anul '42 conștiința și, mai ales, forurile evreiești au început să se trezească și să accepte inacceptabilul!

De altfel, când vorbim de o *vinovăție individuală, personală*, noi procedăm cel mai adesea la o eroare logică, la un tip de sofism: răsturnăm asupra unei persoane opinia pe care o avem asupra unui sistem și suntem adesea ispitiți să tragem la răspundere pe un cetățean oarecare, aflat arareori în centrele de decizie, cum facem, just, cu cei responsabili de fapt și care, se știe, au avut nu numai puterea

decizională, dar și privirea de ansamblu și de detaliu asupra aceluși proces. Și, noi, în studiul de față, vom întârzia mai ales asupra a ceea ce am numit *vinovăția persoanei* deoarece la aceasta ne dă dreptul oarecum statutul nostru de analist al psihicului uman, de romancier preocupat de psihologie dar și de reacțiile „de fund”, abisale, ale omului aflat într-o situație sau alta. Dar și ale omului universal, cel istoric și, mai ales etern, deoarece cum afirmam în multe ocazii, suntem elevi, în aceasta, mai ales ai școlii eleate, ai lui Parmenide, cel care se preocupa mai ales de ceea ce era neschimbat, fix, etern în umanitatea pe care un alt gigant al presocraticilor, Heraclit, o vedea în veșnică curgere și schimbare. *Unitatea și nu diferența* m-a interesat în arta mea, aproape întotdeauna, deși, mai ales în romanele de tinerețe, dar și după, am dat un loc convenit idiomaticei, contingentului, naționalului și specificului.

Și apoi, generalizările de tip social sau istoric nu sunt *mon coté fort*, nu numai că nu le agreez, dar nici nu am, cum se spune, acrima și formația unui sociolog sau istoric. Deși, nu putem vorbi și analiza doar *vinovăția persoanei* fără s-o încadrăm – această *persoană* și această *vinovăție*! – într-una mai largă, generală, cu atât mai mult cu cât, spre deosebire de noul val de scepticism – sau chiar de nihilism! – național, care câștigă teren mai ales printre tineri, noi rămânem fideli ideilor care au constituit nucleele, luptele și structurile care au făcut, în ultimele secole pe acest pământ, la nord de Dunăre și pe cei doi versanți ai Carpaților, dintr-o populație – un popor unitar, demn și lucid, mândru de originea și existența sa într-un stat.

3

Când vorbim de modernitate, de epoca modernă, ne gândim, nu-i așa, și la o vinovăție modernă, actuală, cea care va purta însemnele epocii, prejudecăților și psihologiilor noastre. Acest sentiment nu mai e legat nici de apărarea *polysului* și nici de Biserică; și nici de fidelitatea neabătută față de basileus, de rege sau de stăpân al locului. Dar, cum o spuneam mai sus – și mă scuz de repetarea unor locuri comune, a unor truisme, dar, ca și în epică, acestea sunt necesare pentru, cum spun eu, reconstituirea excepționalului, în locul acestor servituți a apărut în epoca noastră modernă, în mare după Revoluția Franceză, conceptul de libertate, care s-a instalat în mentalul și chiar în subconștientul european cu o forță inimaginabilă – uneori, frizând chiar și una din acele servituți istorice pe care le-am enumerat în grabă mai sus! Libertatea a înlocuit aproape religia, devenind ea însăși o „nouă religie” și, în acest sens – și în acest sens! –, suntem cu toții copiii marii revoluții de la 1789; de altfel, însuși marele corp al Bisericii, catolice mai ales, a încercat acest nou tip de vinovăție și se știu comentariile diverse care s-au făcut asupra pasivității Papei Paccelli, Pius al XII-lea, față de fascismul italian și nazismul german.

Am putea spune, generalizând și îngroșând puțin lucrurile, că secolul trecut și cele două sisteme autocrate care l-au marcat a fost, de fapt, o dispută și o luptă acerbă între ideea de libertate și cea ideologică, politică în sensul ei cel mai original, primitiv și radical. Politica văzută nu ca o gerare de bunuri și persoane – lucru pe care-l face și administrația! –, ci ca o formă anarhică, în esența ei, cea care tinde să răstoarne o ordine stabilită. Anarhiștii, au fost, de fapt, la originea tuturor acestor mișcări teribile, indiferent că aveau o coloratură „roșie” sau „neagră”, și poate nu e inutil să ne reamintim că Bakunin, marele leader și inspirator al anarhismului, a fost foarte apropiat prieten și tovarăș cu Lenin. E adevărat că anarhiștii, până azi, vor lichidarea oricărei forme de stat – văzut ca o structură a violenței organizate! –, iar fondatorii celor două sisteme autocrate citate mai sus s-au mulțumit să înlocuiască un stat cu altul! Dar și aceștia prevedeau în programul lor lărgit, în timp, de a anihila statul, astfel încât corporațiile sau simplii cetățeni, ajunși la un nivel „înalt” de conștiință a „Ideii”! – să preia sarcinile birocratice. De altfel, așa se și explică lipsa totală de reticență atât a

naziștilor cât și a comuniștilor față de prerogativele statului clasic, pe care ei îl botezau burghez ca să-i diminueze prestigiul. Reflexele cetățeanului față de instituțiile și persoanele care le reprezentau trebuiau să dispară sau să fie modificate, ceea ce îi conferea conducătorului, armat cu o anumită ideologie, care primea, după necesități și momente, accente schimbate, o libertate nelimitată. Și Stalin a dovedit-o, nu o dată, dar mai ales după ce Rusia Sovietică nepregătită a suferit atacul brutal al aliatului de până mai ieri, al mașinii de război hitleriste, hotărând să se dea jos de pe pereții tuturor instituțiilor lozincile marxiste și de clasă, înlocuindu-le cu una singură: apărarea Maicii Rusia!

Mișcarea anarhistă a ajutat enorm aceste anarhii organizate, care au fost sistemele autocratice de care vorbim, prin aceea că a îndrăznit să pună în discuție nu numai ideea de stat, dar și, implicit, de Biserică și, odată cu aceasta să șteargă, să elibereze cetățeanul, individul, masele, de sentimentul de vinovăție pe care religia îl inculcă omului de la naștere și pe care se bazează, în fond, mântuirea. Anarhismul și știința, e adevărat, o parte a ei, cea „sceptică”, cea „nihilistă”, deoarece secolul XX a cunoscut și iluștri oameni de știință, de la Einstein la Heisenberg sau Friemann, care au păstrat în convingerile lor ultime un loc iraționalului, limitei absolute a cunoașterii, misterului cosmologic, într-un fel sau altul. Iar individul de azi – deoarece acesta ne preocupă în rândurile de față! –, contemporanul nostru, de pe toate meridianele, rod al unor culturi și tradiții diverse, este el, oare, cu adevărat liber? Iar, dacă este liber față de Biserică, este el liber față de patronul său? Sau față de statul opresiv? Și, dacă este liber și față de una sau de alta, este el liber față de tradiție, de tradiția sa care i-a fost inculcată în reflexele cele mai profunde de generații de înaintași?! Eliberat de una dintre servituți, el este totuși prizonierul alteia sau altora, iar succesul indeniabil și enorm pe care l-au cunoscut cele două „revoluții” sau sisteme politice autocrate ale secolului trecut se explică poate și prin faptul că acestea, în esența lor anarhistă, au propus anularea tuturor acestor servituți pe care ele le numeau prejudecăți, superstiții, false tradiții etc., pentru a le înlocui cu *una singură*: credința și fidelitatea față de Idee!

E adevărat că astfel de „revoluții”, de mișcări anarhice dezgroapă din straturile afunde ale inconștientului și sub-conștientului uman reacții care păreau de mult ameliorate de civilizație, cultură sau biserică; și, odată cu acestea, tone de energie care și explică tăvălugul de neînfrânt, pentru un timp, cel puțin, cu care aceste, așa-zise revoluții mătură din calea lor instituții, inși de mare prestigiu, credințe care păreau ancorate definitiv în conștiințe și chiar tradiții!

Într-adevăr, cum mai arată azi, după '89-ul românesc, o conștiință contemporană? Nu ar fi trebuit să fie aceasta prima mare temă de dezbateri, și nu în primul rând lupta contra comuniștilor care fuseseră deposedați de putere în tot Estul european? Dacă aș fi fost întrebat, eu aș fi propus câteva teme bazate pe acest motiv esențial al schimbării și, mai ales, al tipului, felului nostru specific de schimbare, de adaptare vrând-nevrând la un sistem opresiv care a durat o jumătate de secol; și asupra problemei dacă libertatea noastră socială trebuie re-înnotată la anul '38, anul primei dictaturi, cea carlistă, preluând reflexele și programele sociale și economice ale celor „de atunci” sau trebuie să constatăm totuși că istoria unei jumătăți de secol nu trece fără să lase urme adânci în mentalul celor câteva generații care s-au perindat!

Din confuzia gravă și insistentă din jurul acestei dileme – care este, credem, falsă! – s-au pierdut mai bine de zece ani de lupte inutile și păguboase pentru redresarea economică dar și psihologică a cetățeanului, deoarece unii voiau neapărat o revenire la normele dintre războaie, declarând nocive toate „adausurile” de mentalitate, reflexele indeniabile câștigate sub comunism, iar alții se cramponau de „marile binefaceri” ale sistemului centralist comunist, ba mergeau până acolo încât încercau să poleiască figura grotescă a ultimului dictator! (E drept că, în contra-partidă, nu puțini l-au declarat pe Ion Antonescu, aliat al hitlerismului agresiv, o figură de mari merite istorice, erijându-i busturi și bulevarde!...)

Din această zgomotoasă și gălăgioasă dezbatere și confuzie, noi până azi nu ne-am dezmeticit; paguba o constituie nu numai faptul că nu puțini politicieni și oportuniști au profitat din plin de ea, dar și, până azi, noi, cu mentalul, instituțiile și programele noastre economice sau politice plutim peste o mare necunoscută: cum arată, cum este de fapt acest „om nou”, care a rezultat din încleștarea unei jumătăți de secol social fără precedent în ultimele secole românești, dar și europene?! Și folosim sintagma „om nou” nu în sensul demagogic pe care i-l dădeau teoreticienii marxiști sau comuniști, ci într-unul real: într-adevăr, noi credem și avem nu puține argumente pentru a susține ideea că, pe plaiurile României de azi se mișcă un individ care nu seamănă nici cu bunicii săi de dinainte de cel de-al doilea război, dar nici cu ceea ce voiau să facă dintr-însul ideologii marxiști sau comuniști. De fapt, o mare necunoscută! Profitabilă cum spuneam, pentru politicienii oportuniști de azi, dar care explică și această tranziție ce nu se mai termină, ca și falsele probleme care inundă ziarele de tiraj sau televiziunile! Ca și reala amenințare națională – nu de a nu învinge, nu de a nu ne instala într-adevăr într-un sistem democratic, cum se văitau nu puțini în deceniul post-revoluționar, ci... de a avea parte de o victorie de a doua mână, ca să ne exprimăm lapidar. Balansul între un stat african sau bananier – coșmarul nu puținor analiști și oameni de bun simț, și un apendice la remorca unei mari puteri, indiferent care, fapt spre care ne împinge, e drept, și reflexul istoric, dependența noastră de veacuri de cele trei mari imperii vecine, rus, austriac și turc; ca și reflexul, de a căuta salvarea mereu în exterior, la o mare poartă, și nu de a ne mărgini, concentra, de fapt, asupra propriei noastre energii și forțe de creație și organizare! E adevărat, însă, că aveam acest reflex istoric de a vegeta la marginile unui imperiu sau al altuia în vremea când nu eram un stat unic, constituit și puternic, lucid de identitatea și originea sa, apt de creație înaltă în toate domeniile. Apt, mai ales, de a conferi demnitate cetățenilor săi!

4

Da, nu cumva aceasta este problema de bază, esențială, a noastră?! Și nu numai a noastră, martorii și comentarii acestui timp, de fapt revoluționar, ci și a celor care, în cărduri succesive și într-o larmă fără precedent, ne conduc. Cum arată, cine este, de fapt, contemporanul nostru, cel de la care așteptăm atâtea, cel supus la biruri și impozite, munci cu rost sau fără, asaltat de tot felul de probleme, inutile, mărunte sau false multe dintre ele, cel care se vede încă o dată înșelat în istorie și care se răzbună în felul lui: dându-se de-o parte, mințind când trebuie și când nu, furând, deoarece, secolii sub Turci și fanarioți nu numai că a învățat, dar „a și trebuit” să fure pentru a supraviețui împreună cu familia lui! Dar și sub dictaturile comuniste, când trebuia să îngroape cartofii și porumbul, pentru a merge noaptea, pe furiș, pe fostul lui ogor, să „le fure”, să sugrume vițelul pentru a nu-l face peșcheș statului, să numere găinile din curte, iar în orașe să fie nevoiți în locul florilor să semene porumb, cartofi sau soia! (Ei bine, azi, ca o răzbunare malițioasă a vremurilor, cultivă... cannabis!...)

Aducem tot felul de programe americane sau olandeze pentru a le implementa în structurile clătinătoare românești, emitem zeci și zeci de legi și de ordonanțe de guvern care se bat cap în cap, într-un dispreț și o ignoranță totală și elementară asupra psihicului celui sau celor care trebuie să le aplice, ba chiar să creadă în ele. Oare, nu cumva se repetă încă o dată uriașa, grotesca farsă a istoriei – predominantă mai ales în provinciile românești supuse Rușilor și Turcilor –, când unii se prefac a comanda, iar ceilalți, masa diversă și în aparență cinică, se prefac a asculta, dând din cap precum Moromete al cărui sarcasm a avut nu numai sclipiri de inteligență, dar și de anihilare, de minimalizare, de reducere a întregii structuri statale – cu ograda regelui, inclusiv! – la cele câteva garduri strâmbe și uliți desfundate ale satului său. Deoarece, pentru a înțelege ceea ce nu poate fi

înțeles, bunul plac și visarea grotescă a celor de sus, o cale este, cu siguranță, această reducere la un model mai mic și imediat, „pipăibil”, și în felul acesta, absurdul și grotescul social își arată toate „luminile”! O reducere, o „coborâre pe pământ” care este, în primul rând, o formă de apărare mai mult decât una a înțelegerii. Țăranul român, pentru a ne permite un tip de generalizare pe care noi îl facem rar –, țăranul român vrea și trebuie în primul rând să se apere și apoi – să înțeleagă. Iar dacă e vorba de a înțelege, el, țăranul nostru istoric dar și actual – și el nu a dispărut din peisajul social și valoric, cum îl deplâng tot felul de analiști și foști țărani care se află de mulțor în treburile administrației păstrându-și, însă, psihologia! –, el înțelege în primul rând ceea ce trebuie de fapt să *înțeleagă*, adică tradiția sa mare și seculară! Și, în acest fel, ne salvează și pe noi, orașenii, care ne mulăm, maimuțărăm sau ne aservim unor sisteme, mode și influențe, tiranice și vremelnice ca orice modă sau ucaz!

Tiraniile, mai ales cele două, comuniste, care au împânzit și răscolit vreo jumătate de secol, aveau în aceasta specific și „enorm” – ca orice dictatură modernă! – „plutirea” cu toate „corăbiile și pânzele întinse ale Puterii!” peste un hău, peste o mare necunoscută. Odată cu jugularea oricărei forme de opoziție, cu suprimarea și intimidarea ultimei voci de bun simț din nu importă ce colțisor al națiunii, Puterea trebuie să se sprijine pe doi factori doar: demagogia și poliția. Într-una din rarele discuții pe care le-am mai avut cu unul din șefii partidului comunist, deoarece, se pare, eram „oia neagră” a regimului – unii dintre tovarăși erau chiar indignați, sau se prefăceau!, de „ingratitudea” lui Breban, care, iată, ne-a disprețuit favorurile! –, când acesta, în vastul său birou, mi se plângea de Europa liberă și de emisiunile-i dușmănoase!, spre surpriza lui – poate prefăcută?! – i-am răspuns că „conducerea și partidul” ar trebui, dacă nu să fie recunoscători oricum să asculte cu atenție aceste emisiuni – ceea ce și făceau, dar în alte scopuri! – deoarece această „voce” este singura de la care mai pot afla câte ceva din cele ce se întâmplă acolo, „jos”, în oceanul de fapte, evenimente, reacții și drame ce se cheamă, de fapt, România.

Se repetă, oare, lucrurile?!... „Alte guri, aceeași piesă – alte măști, aceeași dramă...”?! Deoarece hărmălaia pe care o face mass-media națională, preocupată mai ales de faptul divers, fotbal și cearta politicianistă, ca și oportunistul dezlănțuit al acestora din urmă – inși care vin în parlament nu să apere prestigiul unei familii, al unui nume sau al unei averi, ci ca să-și fabrice, iute și prin orice mijloace, un nume și mai ales o avere fabuloasă, indecentă și insolentă în raport cu venitul mediu –, acestea și altele întunecă enorm orizontul vizibil al realității; realitate care nu este determinată, cum se pare, la suprafață, doar de procesele și forțele interne și externe care se agită și provoacă cunoscutele furtuni mediatice și legislative, dar, în fapt, este determinată „la fund”, la bază, de marea necunoscută care este acest „om nou”; care, încă o dată, nu este *omul nou* al utopiștilor italieni sau francezi și nici cel al marxist-leniniștilor, „eliberat de exploatare”. Nu, este vecinul nostru, omul de pe stradă, pensionarul sau micul bugetar care trebuie să achite întreținerea la bloc cu vreo două pensii de-ale sale, rromul, țiganul, ce ne-a fost slugă dar și complice în istorie și la care privim de sus, în toată mizeria noastră, studenții aflați în cămine mizerabile sau bolnavii întinși câte doi în paturi de spital, trebuind să-și achite medicamentele, artistul, scriitorul care se află, încă o dată în istoria românească, disprețuit și împins în ultima sărăcie, deși el, scriitorul, ca și marii boieri, cei inimoși, au visat și *au făcut* România, stat unit, puternic și bogat.

De acest „om nou”, de psihologia și reflexele lui ne ocupăm, de fapt, noi, unii scriitori „realiști”, ați, când suntem, de a da la o parte fumul și vacarmul mediatic sau parlamentar, numai că vocea noastră n-o prea aude nimeni dintre cei care ar trebui s-o facă. Și încă o dată, deoarece noile partide – care sunt noi, în fapt, chiar dacă se drapează în falduri vechi și prestigioase! – încă o dată nu sunt apte de una din sarcinile majore ale politicianului: aceea care vine, poate, în ordine „realistă”, în ordinea necesității reale a momentului și a psihologiei electoratului, chiar și înaintea funcției executive – aceea a structurării unei opoziții ferme, calme, cu adevărat patriotice. Căci... cine face la noi opoziție

reală, vigilentă, ne-coruptă?! Din nou acele voci care nu se aud deoarece vârfurile intelectuale, cele reale au pierdut enorm din prestigiu, chiar și pe acela pe care-l aveau sub dictatură, și... una din acele mari porți la care ne închinăm și care ne dau note și ne lovesc peste degete când unii o fac prea gogonată: când mint deși adevărul îl știe ultimul vagabond, când fură nesățios fără să „presteze” ceva, cât de cât, în folosul obștei, ceea ce eu aș numi nu numai furtul indecent dar și prostesc! Iar societatea civilă, anunțată cu atâta pompă după revoluție, s-a îngustat teribil și caricatural, s-a pus în slujba unei singure mișcări politice, care și-a dovedit și ea, vai, lăcomia și incompetența în treburile publice și s-a transformat într-o sectă, aproape, într-o falsă elită.

Da, încă o dată – *cine* este contemporanul nostru, când vom înceta de a-l ignora, de fapt – de a-l disprețui, când vom observa, în sfârșit că de el depind, în ultimă instanță nu numai prezentul dar și viitorul societății noastre?! Când și cine dintre cei care „ne conduc” sau dintre cei care influențează așa-zisa opinie publică? Deoarece, ca în orice țară ce trebuie să facă salturi acrobatice pentru a se pune în rând cu lumea și care, de voie-de nevoie, are mereu la dispoziție o dublă contabilitate, una pe care o arată vameșului sau inspectorului sau magistratului și o alta, reală (și... ce mai înseamnă *realitate* într-o istorie în care a trebuit să jucăm cu atâtea măști pe față?! – și faptul că la noi există și, mai știi, poate ne va salva, o economie subterană este numai una dintre aceste duble sau triple realități) – însăși această opinie publică și-a pierdut, se pare, onorabilitatea!

5

Cum spuneam mai sus, în modernitate, mai ales după radicala și „rațională” Revoluție Franceză, asistăm la o uriașă translație a vinovăției dinspre Biserică spre ceea ce mai târziu se va chema societatea civilă. Dinspre preoți spre jurnaliști, scriitori, artiști, efectivă laicizare a conceptului. Odată cu apariția și enorma carieră a celuilalt concept – cel de libertate. Refuzul oricărei forme tiranice, autoritare, arbitrare, indiferent de unde ar veni. Odată cu slăbirea autorității Bisericii și cu deposedarea monarhilor și monarhiilor de legătura cu divinitatea, sursă a prestigiului lor dar și singura autoritate pe care ei înșiși o acceptau – *Dieu et mon droit!* – se câștigă e drept, demnitate și o mai mare, nebănuț de mare marjă, suprafață de mișcare a individului comun, drepturi și obligații, dar insul psihologic, deposedat și deposedându-se el însuși prin mari mișcări de stradă și invenții „noi” ale unor tribune tot mai largi de expresie, intră, se pare, în forme tot mai precare de echilibru intern, pe măsură ce expresiile sale publice devin tot mai mult un *modus vivendi*, o rațiune de a fi. În aparență, cel puțin, dincolo de acest proces complex de laicizare a unor concepte, ce trimit și la o mutație a psihologiilor și reflexelor, individul modern – și, dacă vreți, individul tot mai modern! – pare a-și fi pierdut cumva o anume seninătate clasică, o anume siguranță nu numai a valorilor dar și a statutului său: parcă ar vrea mereu altceva, iar odată acest *altceva* atins, fuge după un nou miraj social sau tinde, chiar visează să re-cadă într-o formă veche, nu de mult hulită chiar de el sau de direcții săi antecesori.

Vorbim aici, se înțelege, nu de vârfuri, ci de omul comun, acel „om fără însușiri” al lui Robert Musil, personaj care apare, cum o spuneam, încă pe la începutul secolului al XIX-lea în proza rusă, mai întâi, iar la noi cam după un secol și mai ales la autorii minori, un Brătescu-Voinești sau Cezar Petrescu. (Puber, eram, printre altele, atras de un titlu ca acesta de roman *Și acum, micule om, încotro?* al modestului scriitor german Hans Fallada!) Omul statistic dacă vreți, cel pe care-l manipulează nu puține sondaje, „omul”, de fapt, care nu există, dar care, precum o soluție algebrică, rezolvă nu puține ecuații sociale ce par iremediabil confuze. De fapt, ca să glumim doar pe jumătate, acest „om statistic”, „inexistent”, este cam același lucru sau, dacă vreți, îi ține o insistență companie celui

așa-zis „om normal”. Cel care ne ajută să-i „deosebim” și uneori chiar să-i marginalizăm și chiar să-i izolăm în ospicii pe cei care nu-i seamănă! Acestei „umbre”, sprijinite tiranic de ceea ce numim opinia publică și, uneori, bunul simț. Orice gesticulație, orice opinie care nu-i seamănă sau, mai grav, îl contrazice, este anunțată cu strigăte de uimire, de iritare sau de alarmă. Democrația și democrațiile, doborând mofturile și bunul plac al aristocrației, a ridicat pe un alt altar această opinie publică, numită și burgheză, cu un sens peiorativ, e drept, dar de care ascultă spiritele cele mai radicale. Cei care o desfid – cum a fost cazul unui Oscar Wilde – sunt pedepsiți cu o asprime care o întrece adesea pe cea a prinților și a prelaților bisericii. Iar noii păcătoși, noii vinovați nu se mai numesc eretici sau hulitori ai dumnezeirii, ci cinici sau anarhiști sau nihilisti.

Nietzsche a fost până de curând unul dintre aceștia și, probabil, cel mai mare, în sensul că, printre altele, și-a aruncat pe umeri și mantia de profet, anunțând decadența și plătind aspru pentru acest curaj, pentru această abatere de la normalitatea unui universitar, a unui autor care se încapățânează să scrie deși e refuzat de mai toți editorii. Ce a supărat, printre altele, atâtea instituții academice și pe atâția foști colegi sau jurnaliști a fost, după părerea mea, absența totală la acest filosof a ideii de vinovăție. De simț auto-critic am zice noi azi. Și, e drept, acest lucru l-a împins pe mereu turbulentul filosof în unele extreme în care nici noi nu-l urmăm, deși suntem îmbibați și copleșiți de personalitatea și opera sa: anti-wagnerismul lui excesiv și exprimat în termeni inacceptabili, de certă ingratitude cu semne vădite ale frustrării, ca și, de altfel, negația sau scepticismul lui violent față de muzica romantică germană contemporană lui, ne-„iertându-l” decât pe Beethoven! Și anti-creștinismul lui, una din plăcile turnante ale filosofiei sale, bază teoretică, de fapt pentru a clama decadența prezentului și viitorului european în cultură.

Această absență a spiritului autocritic, a minimei modestii – nici măcar mimate, așa cum au făcut și fac aproape toate spiritele înalte, afirmând, cum zice La Rochefoucault, că face „ipocrizia, ce nu e decât un omagiu pe care viciul îl aduce virtuții!” –, această continuă „juveni- litate și continuă insolență a spiritului” au făcut ca opera sa să fie oculată sau răstălmăcită aproape un secol. Nimic mai puțin normal decât un asemenea spirit, nimic mai aproape de „nebulie” decât șarja virulentă și continuă contra marilor tabuuri ale societății, ale burgheziei în plin succes și proces de instalare în state și în concepțiile grupurilor și persoanelor. Să te războiești cu două milenii de creștinism, să clatini concepte sacre precum „clasic” și „clasicism”, să te opui sacro-sanctei idei de „progres”, de „spirală ascendentă”, de „capacitate a individului de continuă și veșnică perfecționare”, afirmând teoria „dubioasă” a unei „veșnice întoarceri a aceluiași”, adică nu a unei înaintări, ci a revenirii în cerc – și nici măcar nu avem aici de-aface cu ciclurile sociale spengleriene, ci cu ciclul profund intim al unei existențe individuale; și, încă o dată suntem convingși că dacă ar mai fi trăit să poată citi opera magnifică prin descoperirea unui anumit Timp al lui Marcel Proust, de care am vorbit pe larg în alte scrieri, și-ar fi văzut justificate, filosoful de la Sils Maria, una din marile sale intuiții, măcar în formă literară!

Și-apoi, nu-i așa, teoria amoralității, acel *Jenseit von Gut und Bösen*, teorie care ambiționa nu numai să răstoarne morala clasică și acceptată, dar și să propună „noi valori”, mai bine zis, o „transvaluare” a vechilor valori. Nu, nu strigătul poetic al lui Zarathustra – „Dumnezeu e mort”, care a făcut și face o atât de zgomotoasă carieră –, ci această anunțare a amoralității, în care era contemporan în spirit cu Rusul Dostoievski care, și el, printre altele, îl pune pe eroul său Ivan Karamazov să exclame acel tulburător: – Dacă nu există Dumnezeu, totul devine posibil!” – nu, ci această „îndemnare”, incitare a filosofului viitorului dar și al omului comun de a transgresa preceptele biblice, îndemnul la o severă, radicală autodepășire – „Omul este *ceva* ce trebuie depășit!” –, toate acestea au iritat și irită în continuare. Nu atât pentru că nu sunt înțelese, ci pentru că contravin în esență principiilor omului modern, post-feudal, burghez, dar și celui istoric. Modelul lui Nietzsche

este patricianul roman și al său *patos al distanței*, cultul stratificării rigide sociale și al privilegiilor și obligațiilor „eterne” ale plebei și aristocrației.

La acest patrician roman, care, în trecut fie zis, a dominat lumea de atunci, bazinul mării Mediterane, aproape un mileniu, nu găsim, ca și la adulatorul său din secolul al XIX-lea, nici urmă de vinovăție în sensul în care noi înțelegem azi acest cuvânt. Nici vinovăție și nici păcat. Lașitatea în luptă sau trădarea însăși, la antici, erau văzute ca o formă a degradării, a căderii din rang și „din sânge”, dacă nu ca forme ale depravării – vezi sclipitorul Alcibiade! – sau nebunie, o formă a ei. Și se rezolvau scurt și „curat” prin implantarea gladiumului, sinuciderea era o ultimă formă a demnității umane. Azi, noi, după acte de lașitate sau de trădare intrăm în labirintul unor interminabile și epuizante procese de conștiință; mai ales acum, cum o spuneam, în această interminabilă modernitate, când am devenit liberi, adică „suntem de capul nostru”, eliberați de autoritatea divină ca și de cea a prinților.

Omul liber, de azi, produs al societăților democratice, inspirate de un Montesquieu, cu a sa separare a puterilor în stat, și-a pierdut, spuneam, cumva echilibrul, a devenit liber și nesigur. Mereu frământat de problema, până azi, se pare, insolubilă, a unei alte societăți, lumi – mai drepte! –, fericit de a fi ieșit din confuziile și temnițele medievalității sau din bunul plac brutal și arogant al prinților, dar, se pare, incapabil de a se opri la un tip de societate, la o structură „convenabilă”, în acord cu splendidele precepte ale iluminismului. Editate și răspândite, e drept, de unii tineri geniași, matematicieni și raționaliști, primii care au îndrăznit să-l detroneze pe Cel Prea Înalt, împreună cu suita sa de concepte și de vechi reflexe spirituale. Da, atunci, în zorii Revoluției Franceze, părea că a apărut un alt „om nou”, eliberat de „lanțurile atâtor prejudecăți”, apt nu numai de a construi o societate mai dreaptă, dar și apt de universalitate. Acolo, unde versurile schilleriene, puse în acordurile triumfaliste ale unui Beethoven, urmau să anunțe un ev nou. Numai că acest „ev nou” a prins iute o coloratură „de clasă”, cum ar zice un marxist, el a devenit până azi – „evul burghez”. Și vinovăția din religioasă sau feudală a devenit ea însăși burgheză, în raport, uneori, aproape rigid, cu valorile de schimb sau ale capitalului, dar și cu noua și uriașa ipocrizie a societății contemporane, blamată de nu puțini esești sau poeți, dar mereu triumfătoare: respectul neabătut al opiniei publice, al bunului simț, al ordinii. (Prin ordine se înțelege cultul elitelor.) Dar și ele, bineînțeles, sunt altele – și vorbim, de vreun secol, de cavalerii industriei sau de „luminații” bancheri. Sau de politicienii care mor sau nu în patul lor, numiți „părinții națiunii”. O boală sau o excelență a spiritului, a manierelor, ipocrizia, care, din apanajul aristocrației, cum o spuneam, a devenit un bun public, un bun burghez, întrecând-o chiar și pe cea religioasă, în capacitatea ei tiranică și normativă.

6

De fapt – dacă putem, măcar pentru o clipă!, să facem o brutală reducere a complexului edificiu nietzschean – întreg demersul filosofului nostru se îndreaptă, cu toate lăncile sale, spre o radicală anihilare a sentimentului de vinovăție a omului modern, contemporan, post-burghez. El propune un alt individ, dar, spre deosebire de utopicii secolelor XVIII și XIX, o face fără să îndemne în același timp la anarhie sau la o altă organizare socială. Ca și Zarathustra al său, el rămâne un profet vagant, singuratec, coborând și urcând pante abrupte ale reliefului și ale spiritului, anunțând o altă filosofie și un alt individ – cel care spune da existenței, cu tot ceea ce implică această afirmație existențială. Un „da” exaltat, un „da” dionisiac, adică o afirmare aprinsă, dansată, grațioasă și teribilă totodată, precum natura, o re-descoperire a surselor primare și virile ale viului și vieții, o însănătoșire de toate bolile pe care omenirea le târăște de vreo două milenii, una din ele fiind, cu siguranță, credința într-o postumitate problematică unde vor fi regăsite valorile vieții și ale omului – creștinismul, în speță.

Războiul pe față, viguros și de-o radicalitate extremă față de orice, atinge maiestatea și vitalitatea, în fapt, a valorilor vieții *de aici*, o filosofie răsăriteană, solară și, adeseori, filosoful care este și un poet, în ditirambii săi cântă amiaza plină, soarele la meridian, fără umbre: – *O, du grosser Mittag!* În ochii lui Nietzsche, creștinismul a fost cel care a adus ideea de vinovăție în lume, o alta, desigur, decât cea a vechiului Testament. Chiar și noțiunea și ideea de păcat este tot o valoare, o invenție a sa. Iar dacă omul modern a putut să se desprindă mai mult-sau mai puțin de conceptul de *păcat* – sau, mai bine zis, el s-a trivializat și acum păcatele noastre sunt mai mici și mai la „îndemână” cum ar fi numeroasele vicii care ne înconjoară ca o haită de câini flămânzi, servili în aparență! – nu am reușit să ne despărțim radical de vinovăție. Ba am făcut din aceasta mai mult decât un steag – o armă, sub care pot fi copleșite și învinse națiuni întregi: astfel, secole la rând poporul evreiesc a fost „condamnat” pentru crima de a-l fi „ucis” pe evreul „revoluționar și anarhic” Ioșua, din spița lui David. Iar azi, după al doilea război, națiunea germană trebuie să ispășească și să fie solidară cu o altă vinovăție, o crimă enormă, cea a genocidului, perpetrată, în fapt, de elita nazistă, de conducătorii autocrați ai națiunii și de stăpânii Europei timp de doisprezece ani.

Și, pentru a ne re-întoarce la națiunea germană și vinovăția ei, enormă și unică în istoria modernă, ce au făcut nemții *cu aceasta?*!... Cum reacționează o națiune întregă – chiar și împărțită în două de popoarele învingătoare – la o atât de amplă, de teribilă vină? După tribunalul de la Nürnberg, întreaga suflare a Europei, dar și a Americilor reunite, au fost de acord că această națiune, cea germană, trebuie să ispășească. Și, după vina în secole a evreilor, a apărut pentru a doua oară în istorie, cazul unei națiuni, reprezentativă pentru spiritul și civilizația omului european, care este pusă la stâlpul infamiei! Nu discutăm aici justețea sau nu a unei asemenea „acuze” – dovedită, de altfel, cu numeroase și zdrobitoare probe care au făcut să se plece spiritele cele mai sceptice! –, ci faptul ca atare, am putea zice fenomenul ca atare: vinovăția aplicată unei națiuni întregi, egalizând, mai mult sau mai puțin pe făptași cu poporul ascultător și oprimat. (E totuși adevărat că cercul vinovaților, al actorilor exacțiunilor și crimelor a fost cu mult mai larg și o expoziție itinerantă care a colindat cu câțiva ani în urmă marile orașe ale Germaniei reunite, o expoziție de fotografii și de acte mărturisitoare, a revelat lumii, dar și Nemților care, încă, unii dintre ei, susțineau că genocidul față de poporul evreiesc ca și crimele față de prizonierii de război, ruși, mai ales, au fost săvârșite *doar* de aparatul de represiune și *doar* de trupele ss, că în fapt întreg Wermachtul, cu ofițerii, sub-ofițerii și generalii săi, deci întregul corp uriaș al armatei germane a fost complice și activ în perpetrarea acestor inimaginabile crime și abuzuri!)

Deci... cum a reacționat acest popor, înalt creator de valori spirituale și materiale, mândru și, spuneam, reprezentativ al acestei Europe bătrâne și „înțelepte”, față de această povară grea, acuză unanimă a popoarelor lumii, față de o vină care le întrecea pe toate celelalte ale istoriei, deoarece niciodată un popor nu și-a propus să extermină un alt popor, vechi, al istoriei, apt și acesta, și încă printre primii!, de creație de valori și de simboluri universale, rezistente în timp?! Față de această vină exorbitantă de a fi „pedepsit”, de a fi anihilat, exterminat un individ uman pentru unica și indelebila cauză, „vină” a nașterii sale?! (Într-un fel, comunismul leninist și stalinist au gândit la fel în acțiunea lor de a învinge și de a scoate din istorie clasa burgheză, inventând „vina dosarului”, a „nașterii nefericite” care trebuia să înlocuiască – preluându-l, de fapt – păcatul original!...)

Uneori, în cazuri individuale – vezi Raskolnikov, ca și alți eroi ai romanului european! –, dar și în cele colective, reacția la crimă, la eroare majoră, este aproape la fel de importantă, de semnificativă ca actul propriu zis. Nu vom reveni încă o dată la cazurile singulare, literare – Julien Sorel, ne-acceptându-și eroarea, crima dublă, fizică, împușcarea fostei metrese și cea morală, oportunismul social cu orice mijloace, beat de ideea napoleoniană a carierei absolute!, și micul anarhist rus, singuratec și nebun de fanatismul aceluiași exemplu, care, după ce îndrăznește să teoretizeze amoralitatea, se

refugiază în credință și face mea culpa! –, ci ne vom ocupa de reacțiile unor colectivități aflate în acea stare de prostrație și confuzie ce urmează unei capitale erori morale și fizice.

Pentru noi, Românii, situația s-a prezentat – și se prezintă, încă –, în cel puțin două sau trei rânduri, pentru a ne lansa într-o operație ne-recomandabilă a unor generalizări asupra unor colectivități, frizând mai puțin o filosofie a istoriei cât o observație, o concluzie pripită de ordin moral și psihologic; dar ne luăm riscul deoarece problema ne-a urmărit decenii la rând, aici, în țară, cât și în străinătate, în Germania mai ales, al cărui cetățean sunt și unde am trăit mulți ani, dar și profitând de faptul că m-am mișcat între două structuri profund diferite, dacă nu antagonice, de-a dreptul – Franța și R.F.Germania și, pot s-o declar, cunoscător al culturilor respective și admirator al lor, mai ales al romantismului din muzica, filosofia și literatura limbii pe care o vorbeam din copilărie, a Mamei și a bunicilor din partea maternă care m-au crescut în perioada dură a războiului, cea germană.

Dacă ne situăm, deci, sub unghiul vinei, al erorii majore și colective, noi, Românii, nu putem nega a fi greșit în câteva rânduri, sub faldurile secolului care abia s-a scurs: 1 – mișcarea legionară; 2 – alianța cu Hitler care ne-a târât într-o aventură de tip imperialist, or, am mai spus-o, după modelul curajosului general finlandez Manerheim, el însuși aliat cu naziștii, care a știut însă să se oprească la fruntariile istorice și de drept ale țării sale, Ion Antonescu nu ar fi trebuit să depășească Nistrul. Antonescu avea, de altfel și un atu major contra presiunii brutale a mașinii de război germane – petrolul de la Ploiești, pe care se baza, de fapt, armata germană motorizată la extrem și care nu avea o altă sursă majoră până la Bacu!

O a treia eroare ar fi felul în care am reacționat noi, mai ales suprastructura românească, în frunte cu elitele artistice, științifice și literare după ce, printr-un noroc de excepție aliat cu abilitatea – vezi slugărnicia lui Dej! –, trupele sovietice de ocupație, așa-zis „liberatoare”, au părăsit solul românesc în '58, rămânând în celelalte state din Estul european, comuniste. Reacție confuză, pasivă, care a culminat cu național-comunismul ceaușist – în fapt o eroare ce ascundea o altă eroare! Pasivitatea noastră – eu nu sunt de acord cu termenul de lașitate care a curs peste capetele noastre, mai ales în ultimul deceniu al dictaturii lui Ceaușescu, în presa și mentalitatea occidentală! – a fost înlocuită, de fapt ascunsă, deformată, mai ales după vara Tezelor din '71, când, sub steagul dubios și ultra-demagoric, Ceaușescu și-a început aventuroasa carieră de dictator într-o altă dictatură, speculând și manipulând nu numai datele istorice naționale și dorința Românilor de reintegrare a istoriei reale după taifunul stalinist, dar și înlocuind într-un mod catastrofic culpa noastră, pasivitatea națională, cu o nouă mișcare naționalistă care, uneori, în excesul și demagogia ei neînfrânată, friza chiar elemente ale mișcării legionare.

Iată, deci, trei erori: eroarea legionară, eroarea lui Antonescu și a armatei române și eroarea ceaușistă; la ele vom reveni după un ocol la vecinii noștri, marele popor german care a făcut, după părerea mea, după colosala eroare a unui război planetar în care vechile criterii militare, distrugătoare datorită tehnicii de vârf a secolului, au fost maculate de ceea ce se numește azi cu un termen unanim acceptat – crime contra umanității, o alta, după război, după înfrângerea și umiliția totală. Și dacă, de vreo jumătate de secol, în sute și mii de texte și exegeze, vina primă, a războiului și, mai ales, a crimelor contra umanității sunt comentate pe larg, pe cealaltă, la care mă voi opri în rândurile ce urmează, nu am văzut-o ca atare niciunde semnalată, cu atât mai puțin disecată sau analizată: este vorba de ceea ce aminteam mai sus când spuneam că, uneori, reacția *după* o eroare gravă, crimă, este aproape la fel de semnificativă, de importantă, ca actul propriu-zis, crima sau eroarea majoră. Felul tipic în care un individ sau o colectivitate reacționează în refulul unei erori majore, deoarece și colectivitățile ca și indivizii au sau se supun legii acțiunii și reacțiunii, iar refulul, răspunsul *după act* poate deveni la rândul său, dacă nu la fel de grav, oricum tipic și edificator asupra psihologiei colective, asupra reflexelor individului sau colectivității ca atare.

Simplificând la extrem, pentru a nu ne rătăci pe culoarele frazelor și ale analizei, vorbind de crimă sau eroare majoră, ce face un individ care a greșit grav, indiscutabil, producând daune de neșters, mediului în care trăia și lui însuși?! Religia ne învață pocăința profundă și sinceră și acesta a fost răspunsul în cazul discutat mai sus, al lui Raskolnikov. În cazul unei mari națiuni, acest răspuns, este, bineînțeles, dacă nu inadecvat, oricum mai greu observabil. Pocăința, regretul profund și sincer, formele remușcării vor putea fi decelate, observate în timp la modul indirect, să zicem, dar nu mai puțin expresiv, semnificativ, trădător.

După cum știm, Germania, împărțită în două, a avut la rândul ei două răspunsuri globale, în timp, la *vinovăția istorică și umană*: partea căzută sub ocupația sovietică a făcut cam ce-am făcut și noi, Românii: am acoperit o eroare cu o alta, eroarea militară cu cea ideologică! Mi se va răspunde că vorbim de țări ocupate de tancurile unei națiuni imperialiste și brutale, dar... pe noi, aici, ne preocupă nu reacția de formă, adaptarea instituțiilor și a persoanelor la ceea ce devenise o chestiune de viață și de moarte, ci eroarea de fund care constă în a face din această adaptare silită una... entuziasă! Și, mai ales, de gradul, de fervoarea, ca să zicem așa, a acestui entuziasm! Iar gradul înalt, sincer, activ, de acceptare a unei adaptări silite, pentru noi, trădează, de fapt, și în cazul Nemților ca și în al nostru, vina prost ispășită, de fapt vina acoperită, ascunsă, calomniată! În fapt, atât noi cât și el, poporul mândru și emblematic al culturii și civilizației moderne europene, am *ratat* ocazia de a ne ispăși vina, de a o asuma cu adevărat!

Ce au făcut Nemții din cealaltă Germanie, ocupată de trupele americane și franceze, cea rămasă liberă?! Au... ratat și ei?!... Vai, credem că da! Și aceștia, cetățenii noului stat numit Republica Federală Germania au răspuns cam tot așa, după modelul ocupantului: democrația în structurile legislative și executive și liberalismul în economie și finanțe. Iar dacă frații lor de *dincolo*, din Republica Democrată Germană, cu sentimente amestecate, e drept, au pornit la construcția unui stat socialist, de sorginte leninist-stalinistă, *dincoace*, în reală libertate socială și instituțională, s-a pornit refacerea orașelor, agriculturii și economiei și apoi, cu un elan sporit, intrarea în cursa economică și financiară europeană, obținându-se rezultate formidabile, neașteptate chiar, în deceniul șapte, printr-o forță industrială fără egal, cu o monedă de o mare stabilitate, cu un climat psihologic aproape triumfalist, de parcă – cum o constatau comentatorii presei europene, cu o anume notă sarcastică – de parcă, Nemții își luau în acest mod revanșa pentru umiliința și dezastrul formidabil pe care-l suferiseră în deceniul cinci! Interesantă e similitudinea cu *cealaltă* forță negativă și imperialist-distrugătoare, aliată a Germaniei din cel de-al doilea război, Japonia; aflată sub ocupație și strict control american, ea reușește, pe calea unei munci și entuziasm colectiv și industrial fără seamăn, să se impună printre primele țări industriale ale lumii!

Nu știu, în ce mă privește, cunosc Japonia doar de departe și doar prin marii ei literați și artiști, dacă și ei au ratat ocazia de a-și ispăși vina sau dacă și-au ascuns-o, ca și Nemții, după părerea mea, abil și oarecum convingător prin muncă harnică și performanță industrială; dar, vorbind din nou de Nemți, dacă cei de *dincolo*, sub ocupație sovietică, printr-o etatizare brutală a mijloacelor de producție și profesarea unei ideologii marxist-staliniste credeau a-și face iertată vina lor și a foștilor lor conducători, având, bineînțeles alibiul de care și noi, Românii, am profitat din plin și încă mult după ce acesta nu mai era valabil, adică ocupația sovietică – Nemții din R.F.G. și mai ales unele elemente de vârf ale suprastructurii ideatice, literare și universitare, în mod curios, am zice paradoxal, au... ales și ei, deși liberi de orice constrângere străină, cam același răspuns: „credința” marxist-leninist-stalinistă de care s-au îmbibat nu numai vârfuri excepționale literare precum un Böhl sau Grass, ambii laureați ai premiului Nobel, dar și straturi adânci și întinse ale tineretului universitar împreună cu unii dintre pedagogii lor, profesori și oameni de opinie. Iar dovada dar și caricatura acestui fapt, a acestei realități a fost mișcarea criminală, banditească, a grupului RAF, organizată după modelul acelei

organizații banditești anarhice staliniste Spartak, care înainte de revoluția bolșevică devaliza bănci pentru a aproviziona celulele revoluționare. Rote Armee Fraction, inițiată de doi jurnaliști berlinezi, Andreas Baader și Ulrike Meinhof, a terorizat mai bine de un deceniu structurile statului R.F.G. și succesele ei împotriva „imperialismului american” dar și contra capitalismului german, se explică numai prin baza sa logistică, destul de largă din universitățile germane, Heidelberg în primul rând. Ca și, bineînțeles, ajutorul armat și logistic al forțelor islamiste radicale, câmpurile de antrenament din Palestina, ca și o anumită solidaritate cu stânga internațională în anii '60, ce a culminat, după cum știm, cu acel '68 francez, parizian; iar exemplul tânărului revoluționar și anarhist Cohn-Bendit, actor pe ambele fronturi, ajuns el, ca și alți „tovarăși de drum”, maoiști în Franța, deputați în parlamentul european și înalți demnitari ai statului, e profund semnificativ.

Eu am trăit câțiva ani în R.F.G, la un curs intensiv de germanistică la vechea universitate din Göttingen sau frecventând mediul literar al Frankfurtului în anii șaptezecii, aerul îmbibat – aș zice îmbâcsit! – de un fel de marxism-leninism care mergea până acolo încât în literatură se ajungea, dacă nu să se nege oricum să se minimalizeze marile valori ale modernității germane în favoarea unor modele sovietice sau redegiste, de factură literară, adesea, lamentabilă. Acest lucru, de altfel, m-a și făcut să aleg Parisul ca o nouă patrie literară, deși aveam cetățenia germană și familia la München, fugind încă o dată, nu numai de „învățătura marxist-leninistă”, dar și de această nouă feroare a unei „ideologii revoluționare” care trebuia nu numai s-o înlocuiască pe cea veche și „reacționară”, dar și să ascundă sau, dacă vreți, să ispășească decenii de erori ideologice ale antecesorilor lor direcți.